

SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU
FAKULTET ZA ODGOJNE I OBRAZOVNE ZNANOSTI
DISLOCIRANI STUDIJ U SLAVONSKOM BRODU

Ivana Tušek
POKLADNI OBIČAJ
„VUKOJEVAČKI STARCEVI“

DIPLOMSKI RAD

Slavonski Brod, 2016.

SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU
FAKULTET ZA ODGOJNE I OBRAZOVNE ZNANOSTI
DISLOCIRANI STUDIJ U SLAVONSKOM BRODU

Integrirani preddiplomski i diplomski sveučilišni učiteljski studij

**POKLADNI OBIČAJ
„VUKOJEVAČKI STARCEVI“**

DIPLOMSKI RAD

Predmet: Hrvatska nacionalna baština

Mentor: izv.prof.dr.sc.Damir Matanović

Student: Ivana Tušek

Matični broj: 2246

Modul: C (pojačani engleski jezik)

Slavonski Brod, veljača 2016.

*Zahvaljujem svojoj obitelji i prijateljima koji su mi bili
velika potpora tijekom pisanja rada i cjelokupnog studija.
Zahvaljujem mentoru izv.prof.dr.sc. Damiru Matanoviću
na pomoći i savjetima.
Također zahvaljujem svim kazivačima i mještanima sela
Vukojevci koji su mi omogućili provođenje istraživanja
i prikupljanje dragocjenih materijala i uspomena.*

SAŽETAK

Poklade su razdoblje između blagdana Sveta tri kralja i korizme u kojem se priređuju povorke maskara, kostimirane zabave i druge manifestacije. Osim naziva maskare u Hrvatskoj se spominje još nekoliko naziva za to razdoblje. To su fašnik, karneval, mesopust i poklade. S tim nazivima često dolaze i razni običaji specifični za određeno područje.

U Slavoniji u selu Vukojevci to su zvončari Vukojevački starcevi. Običaj je nastao prije više od 150 godina, a nositelji tradicije su neoženjeni mladići sela koji se na dan poklada spremaju u starceve. Starcevi odijevaju duge bijele gaće, bijele košulje dugih rukava i crni somatski frosluk. Na leđa pričvršćuju „u tri ćoška“ složenu, vezenu maramicu. Na bokove također pričvršćuju maramice, a oko struka stavljaju od 5 do 7 zvona koja su povezana na kožni pojas i omotana tkanicom ili trobojnicom. Obuvaju crne cipele- bakande i stavljaju kožne štitnike-kamašne, a na ruke stavljaju štrikane narukvice. Na glavu stavljaju rgaču, a u ruci nose drvenu šibu na vrhu koje je kugla- čulu.

Ključne riječi: poklade, zvončari, Vukojevački starcevi

SUMMARY

Carnival is period between Christmas and Easter celebrations. In Croatian culture there are several names for that period. These names are: 'fašnik', 'karneval', 'mesopust' and 'poklade'. Each area in Croatia has its own tradition. Slavonian village Vukojevci is specific for his 'Old man'.

Old man is a carnival. It's a slavonian ritual which originated over 150 years ago in the village Vukojevci. Owners of the tradition are unmarried young boys who dress them self into old men at the day of the carnival.

They wear white pants, white shirts with long sleeves and black waistcoats. On their backs they attach handkerchiefs. They also attach handkerchiefs on the hips, one on each side. They put from 5 to 7 bells around their waist which are tied on leather belts and wrapped with webbing or tricolor. They wear black shoes called 'bakande' and leather pads called 'kamašne'. On their heads they wear masks called 'rgača' and in their hands they hold wooden switch with a ball called 'čula'

Keywords: carnival, 'Old man'

SADRŽAJ

1. UVOD	2
2. DEFINICIJA	3
3. NAZIV	4
4. PORIJEKLO KARNEVALA.....	6
5. KARNEVAL U KALENDARU	7
6. KARNEVAL I KRŠĆANSTVO	8
7. VRSTE KARNEVALA	9
8. SVADBA U KARNEVALU	10
9. BUKA I GLAZBA U POKLADNIM POVORKAMA	11
10. VUKOJEVAČKI STARCEVI	12
10.1 Opis običaja.....	13
10.2 Sudionici.....	14
10.3 Opis maske	18
11. POVIJEST OBIČAJA	23
12. NOSITELJI TRADICIJE I ZNAČAJ OBIČAJA.....	25
13. ZAKLJUČAK	26
14. LITERATURA.....	27
PRILOZI.....	28

1. UVOD

Poklade su razdoblje između blagdana Sveta tri kralja i Pepelnice, odnosno korizme, u kojem se ljudi prerušavaju, maskiraju i uživljavaju u razne uloge. U to vrijeme dopušteno je neobično ponašanje, raznorazne ludorije i spačke. U većini hrvatskih krajeva pokladno ludovanje traje nekoliko dana, ponegdje i tjedana, a završava na Pokladni utorak, dan prije Čiste srijede, obrednim spaljivanjem, vješanjem ili utapanjem pokladne lutke. Lutka, u ovom slučaju, simbolizira sve nedaće, probleme i zlo iz prethodne godine te se tako njezinim nestankom može ući u novo razdoblje.

Poklade su običaj u kojem se isprepliću pretkršćanski i kršćanski elementi koji su se na različite načine mijenjali kroz povijest. Razne povorke i ophodi u sebi sadrže pradávná vjerovanja i ritualne radnje koje su se činile da vi se zadovoljile mitske sile ili želje bogova, osigurala ljetina, otjerala zima i zle sile, ali istovremeno su i razdoblje zabave prije dugotrajnog posta i Korizme. Možemo reći da, poklade, osim što su vrijeme smijeha i zabave isto tako su i vrijeme kada se izriču ozbiljne kritike na račun vlade, političara, ali i svojih sumješтана.

Raznovrsnost i slojevitost običaja uočava se i u samim nazivima običaja u hrvatskom jeziku. Tako postoje četiri glavna naziva za period maskiranja, a to su: karneval, poklade, mesopust i fašnik. Svi ti nazivi izvedeni su iz riječi čija se značenja vezuju uz uzimanje nemasnih i nemesnih jela, odnosno posnih jela, ali isto tako i uz plodnost.

Poklade su pomična „svetkovina“ promjenjive dužine trajanja, a ta nestalnost vezuje se uz kršćanski blagdan Uskrsa.

Važan dio pokladnih običaja upravo su zvončari o kojima će se govoriti i u ovom radu. Zvončari su ophodnici stočarske pokladne magije koji u skupinama, jednako obučeni i opasani zvoncima, stvaraju buku te tako tjeraju sve loše što se prikupilo tijekom proteklih godinu dana i prizivaju proljeće. Oni uz sebe uvijek imaju skupinu maskiranih ljudi koji također imaju razne magijske uloge.

2. DEFINICIJA

Kao i gotovo svaki pojam, i pojam poklada teško je omeđiti i sročiti, odnosno teško je stvoriti definiciju od nekoliko rečenica koja će biti općeprihvaćena. Sama raznolikost naziva za taj period maskiranja donosi nam i raznolikost definicija koje određuju poklade, fašnik, mesopust ili karneval.

Svi koji su nekada čuli za neki od tih naziva znati će da se radi o vremenu u godini kada se ljudi maskiraju, luduju, kada se pjeva i pleše, ide u povorke te jede i pije prije zapovijedanog posta.

Prema autoru Lozica (1997.) „Karneval je razdoblje maskiranja, pojedinačnog i skupnog. Maskiranje i prerusavanje omogućuju izmjenu identiteta, oslobađaju nas privremeno bremena svakodnevnih uloga. Preodijevanjem se ostvaruje zamjena spolova ili društvenog statusa i tako se unosi zbrka u ustaljeni poredak. Maske i pokladna sloboda ponašanja uzajamno su uvjetovani- ljudi navlače maske da bi ludovali nezamijećeni, a maske na njima uzrokuju izmijenjeno ponašanje.“ (Lozica, 1997., 11)

Osim gore navedene definicije karnevala, autor kroz svoje radove spominje još nekoliko definicija čija suština upućuje na isti zaključak.

„Pokladni su običaji kalendarom kanalizirani i planirani odušak, godišnje veliko čišćenje zajednice, katarza koja omogućuje novi početak.“ (Lozica, 1997., 12)

„...poklade su nekakva pomična, naizgled neozbiljna svetkovina promjenjiva trajanja, njih nema u našim tiskanim kalendarima.“ (Lozica, 1997., 22)

„...maskiranje u doba blizu sama Mezopusta, ali ponajviše i čitav dulji vremenski period prije njega...“ (Gavazzi, 1991., 11)

3. NAZIV

Kao što je već spomenuto sva četiri glavna naziva koja se u hrvatskom jeziku upotrebljavaju za razdoblje prije korizme sadrže u svom značenju i važna obilježja istog. Teatrolog Nikola Baušić je preko etimologije nastojao doći do antropoloških, socioloških i teatroloških sastavnica naziva. Uspio je u nazivima *karneval*, *poklade*, *mesopust* i *fašnik* pokazati preplitanje tradicije i kršćanskog naslijeđa te mrsnih i posnih značenja.

Prema kršćanskoj tradiciji *karneval* nastaje derivacijom iz latinskog *caro- carnis* što znači meso. Iz naziva za posljednju nedjelju prije korizmenog posta, bezmesnu nedjelju slijedi *carnelevamen* i *carnelevare* što u doslovnom prijevodu znači dignuti, maknuti meso. Otuda metatezom nastaje *carnevale* odnosno karneval.

U internacionalnoj riječi karneval kriju se i dva moguća poganska etimologijska sloja. Jedan potječe od latinskog *carnemavalere* (progutati meso), a drugi od *carrusnavalis* ili *currusnavalis* (brod na kotačima). Brodovi na kotačima bili su dio proljetne svečanosti posvećene božici Izidi. U mnogim svjetskim, europskim pa i hrvatskim karnevalima možemo uočiti brodove na kotačima, odnosno različita izdanja brodova i drugih prijevoznih sredstava što u jednu ruku dokazuje da su upravo te drevne proljetne svetkovine zasigurno preteče karnevala.

„I naziv *poklade* (*pokladi*, *poklad*) sadrži *posne* i *mrsne* značajke slojeva. Skokov rječnik iz 1971. u kazalima upućuje na nestali glagol *klasti*, *kladem*, koji postoji samo još u čakavskim narječjima, a značenja su mu bila *metnuti*, *vrći*, *vaditi* (jelo iz zdjele u tanjure) i *teći* (kada je riječ o nečem gustom).“ (Lozica, 1997., 17) Akademijin rječnik *poklade* tumači kao „vrijeme, kad se prelazi iz mrsa u post“.

Naziv *mesopust* kao i od njega skraćeni *pust* pripada kršćanskome, posnom značenjskom sloju, ali u drugom dijelu te složenice može se naslutiti podvojenost između dopuštanja i napuštanja.

Kajkavski naziv *fašnik* njemačkog je podrijetla. Naziv za poklade se u germanskim jezicima također dvojako izvodi; iz *fasen* što znači postiti i iz *faseln* što znači biti plodan.

Osim navedenih naziva za isto razdoblje upotrebljavaju se i drugi, često dijalektalni i lokalni nazivi. Uz karneval imamo *krneval*, *krnoval*, *karnevo*, *karnivo*, uz poklade su *pokladi* i *poklad*; uz *mesopust* imamo *pust* i *mesopušće*, a uz fašnik *fašnjak*, *fašnjek*, *fašenk*, *vašange* itd. Ponekada se pokladno razdoblje jednostavno naziva *maškarama* ili *mačkarama*.

Nazivi za pokladne ophodnike još su raznovrsniji: *mačkare*, *mačkari*, *mačkaraši*, *maskare*, *maškore*, *fašenkaši*, *fašenjari*, *fašnjaki*, *šafingari*, *važange*, *pusti*, *krnjevali*,

karnevali, babani, djedi, didi, čerjaci, balije, pepelnice, pesnike itd.

Tim nazivima treba pridodati i nazive za pojedine tipove pokladnih ophodnika koji se kreću u skupinama: *zvončari, babe, bučani, pokladari, bušari, gugači, pilači, kožuvari, rogonje* itd. (Lozica, 1997., 16-21)

4. PORIJEKLO KARNEVALA

U danima korizme ljudi su se tradicionalno morali riješiti, tj. odreći masne, slatke i mesne hrane te grešnog ponašanja. Kako bi izdržali bez svega toga tijekom korizme odlučili su uživati u obilju hrane i pića i ludorijama prije posta. Upravo takva konzumacija hrane i organiziranje velikih proslava je ono što se smatra porijeklom karnevala.

Neki od najpoznatijih običaja, uključujući i karnevalske povorke i bal pod maskama, prvo su zabilježeni u srednjovjekovnoj Italiji. Karneval u Veneciji dugo je vremena bio najpoznatiji karneval. Prvi put se spominje 1162. godine, a smatra se da je nastao kao podsjetnik na pobjedu nad Urlichom II.¹

Iz Italije, karnevalski običaji su se proširili na katoličke narode poput Španjolske, Portugala i Francuske. Iz Francuske su se proširili na Njemačku te u Sjevernu Ameriku. Iz Španjolske i Portugala su se, s katoličkim kolonizacijom, proširili na Karibe i Latinsku Ameriku.

Danas najpoznatiji karneval je onaj brazilski u Rio de Janeiru koji privuče oko 2 milijuna ljudi, a datira iz 1723. godine.

Iako su se vrijeme održavanja karnevala i sami rituali u nekim zemljama tijekom vremena promijenili, svi se oni i dalje zasnivaju na istim vrijednostima, a to su uživanje, maskiranje i ludorija.

¹Karneval i kršćanstvo. Pribavljeno 10.11.2015., sa: http://www.katehetski-nadbiskupija-split.net/katolicki-vjeronauk/karneval-i-krscanstvo/?upm_export=print

5. KARNEVAL U KALENDARU

U katoličkom kalendaru nema Pokladnog utorka, ali ima Čiste srijede, odnosno Pepelnice, kojom započinje korizmeni post. Poklade su vremenski uvjetovane korizmom, odnosno omeđene su sakralnim kao svojom suprotnošću.

„Iako prikriven, karneval je ipak čvrsto usađen u kalendaru, a njegovo trajanje određeno je baš datumom najvećeg kršćanskog blagdana, Uskrsa.“ (Lozica, 1997., 22)

Za razliku od građanske, crkvena godina počinje prvom nedjeljom adventa, a završava posljednjom nedjeljom u studenom. Osim Uskrsa kao najvećeg kršćanskog i liturgijskog blagdana izdvajaju se još Božić i Duhovi. Tako zapravo imamo tri liturgijska ciklusa koji su posvećeni važnijim događajima iz Kristova života i važnijim sadržajima kršćanskog života.

„Promjenjivo trajanje i datumska nesigurnost poklada uvjetovane su njihovim mjestom na razmeđu dvaju od tri ciklusa kršćanske liturgijske godine- božićnog i uskrsnog. Uskrs, naime, pripada pomičnim svetkovinama, a s njime i svi važni datumi uskrsnog ciklusa.“ (Lozica. 1997., 22)

Za određivanje vremenskih granica karnevala važan je i Beneventunski sabor iz 1901. godine na kojem je srijeda nakon Pedesetnice određena za početak četrdesetodnevnog posta odnosno korizme. Nedjelja, ponedjeljak i utorak prije Čiste srijede postali su time zadnji i najvažniji dani karnevala.²

Određivanjem početka korizme odredili smo i kraj pokladnog slavlja, no što je s njihovim početkom. Mišljenja oko te teme vrlo su različita i neusklađena kako u Hrvatskoj tako i u Europi. U nekim europskim zemljama karneval započinje već 11. studenoga na blagdan sv. Martina. Po nekima karneval započinje već Božićem jer se već tada pojavljuju maskirani likovi (poput vilenjaka, sobova, djeda Božićnjaka i slično). Po dugima započinje početkom godine, točnije 6. siječnja, na blagdan Bogojavljanja. Neki pak pravim pokladama smatraju samo posljednja tri dana. Tako se u nekim dijelovima Slavonije, Varošu i Vukojevcima (o kojima će se u ovom radu govoriti), tri dana pred Pepelnicom nazivaju velike poklade, a male su tjedan dana prije i imaju nazive za svaki dan.

Unatoč različitim mišljenjima u većini hrvatskih krajeva poklade traju od blagdana sv. Tri kralja sve do Pepelnice i u tom razdoblju organizirana su mnoga slavlja, smotre i druženja.

²Lozica, I. Karneval (poklade, mesopust, fašnik). Leksikon Marina Držića. Pribavljeno 15.10.2015., sa <http://leksikon.muzej-marindrzcic.eu/karneval-poklade-mesopust-fasnik/>

6. KARNEVAL I KRŠĆANSTVO

Hrvatski godišnji odnosno kalendarski običaji većinom su povezani s crkveno-kalendarskim važnijim datumima. Dakako, u jezgri tih običaja mnoge su drevne sastavnice koje su tek naknadno bile podvrgnute kristijanizaciji. Kao sve ljudske tvorevine i običaji su izloženi promjenama i prilagodbama.

Vjerski i svjetovni vladajući slojevi oduvijek su utjecali na ritam svakodnevnice i blagdanske tradicije, narodne kulture. Nastojali su ga uskladiti sa svojim ciljevima ili su pokazivali vlastitu moć izmišljanjem novih tradicija i rituala.

U svim tim povijesnim procesima karneval ima donekle izdvojeno mjesto. Za razliku od većine običaja u hrvatskoj narodnoj kulturi (od kojih mnogi također sadrže pretkršćanske sastavnice), karneval nikada nije do kraja kristijaniziran- nije ga trebalo niti dekristijanizirati. Iako je kalendarski vezan uz početak korizme i pomičnu svetkovinu najvećeg kršćanskog blagdana, Uskrsa, karneval je zapravo postao pastorak kršćanstva.

Svećenstvo i crkvene vlasti oduvijek se prema njemu odnose neodlučno, kao prema razmetnome sinu: s jedne strane osuđivali su glasno karnevalsku raspojasanost i neumjerenost videći u njima otjelovljenje zla i odjeke poganstva- s druge strane nisu nikada ozbiljno nastojali zatrti taj običaj: kontrolirano i vremenski omeđeno ludovanje bilo im je potrebno kao protuteža vrijednostima kršćanskog života. Bez grijeha nema pokore i pokajanja- bez poklada nema prave korizme. Karneval je poslužio kao iskrivljeno zrcalo koje karikaturom samo potvrđuje pravu sliku. Tolerirano i kontrolirano predstavljanje nereda ne ugrožava važeći red- naprotiv, ono ga afirmira.

Karnevalsko šarenilo i veselje nije u izravnoj svezi s vjerskim blagdanima- štoviše, pokladno ruganje svećenstvu bilo je dobrodošlo. Trebalo je samo nadzirati i otupiti oštricu društvene kritike, naglasiti svjetovni značaj običaja i medijski ga obraditi kao bezopasno razdoblje dječje i turističke radosti.

Ni društvenim promjenama devedesetih godina u Hrvatskoj nije ukinuta karnevalska kritika. Ne smijemo zaboraviti: pokladni običaji u stopu prate povijesni proces, njihova nepristrana društvenokritička zadaća i dalje traje. (Lozica, 1997., 8-10)

7. VRSTE KARNEVALA

Kada se govori o karnevalima „obično se govori o seoskim (ruralnim) i gradskim (urbanim) karnevalima i maškarama. U takvoj podjeli najčešće je sadržan i vrijednosni sud. Iz jedne perspektive seljačko je ono staro, pravo, naše i domaće dok je gradsko novo, umjetno, strano i lažno.“ (Lozica, 1997., 192) S drugog gledišta gradske maškare su lijepe, čiste i profinjene, dok su selske necivilizirane i prljave.

Prvi, arhaičniji ili moglo bi se reći izvorniji tip karnevala doima se ruralno i nalazimo ga ponajviše u stočarskim krajevima. Prepoznaje se najlakše po skupnom maskiranju muškaraca u jednake ili vrlo slične kostime, načinjene obično od životinjskih koža, runa, krzna i po zvonima koja nose na odjeći ili u ruci, ponekad na drvenim rašljastim rekvizitima različitih naziva.

Ponegdje u ophodima sudjeluju samo stariji momci i neženje, dok drugdje takvih ograničenja nema. Izgledaju opasno i zastrašujuće, djeluju plesom i pokretom, plaše djecu i proganjaju mlade žene, a ponekad i muškarce nastojeći ih posuti pepelom ili namazati čađom.

Uz ophodnike sa zvonima često se javljaju i stalni maskirani likovi djeda i babe, medvjeda, prosjaka, Cigana, vraga, lopova, brijača, putujućih trgovaca, popova, žandara, doktora i slični kojima je teško odrediti podrijetlo i starost. I njih u pravilu predstavljaju muškarci, čak i kada se radi o ženskim likovima. Ophodnike u životinjskim kožama ponekad prate barjaktar, glazbenici i lijepo odjevene maškare u nošnjama ili posebno izrađenoj odjeći. Te lijepe maškare ponekada predstavljaju svatove- to mogu biti sve muškarci odjeveni u nošnje obaju spolova, ali ponegdje u povorci zaista i sudjeluju oba spola. U svakom slučaju u pokladnim svatovskim povorkama mladenka je uvijek muškarac u ženskoj odjeći, dok kod mladenaca tek izuzetno i samo u novije vrijeme možemo računati na inverziju spolova. Pokladne svadbe nisu uvijek vezane uz druge ophodnike- ponegdje nastupaju samostalno, a mogu biti i središnja sastavnica višednevnih pokladnih zbivanja ili povezane s drugim, nemagijskim elementima. (Lozica, 1997., prema Supek-Zupan, Lozica 1984: 159)

Drugi tip pokladnih zbivanja češći je u urbanim sredinama i povezan je s idejom društvenog reda. Samim tim doživljavamo ga kao noviju pojavu, čemu pridonosi i sklonost drami, improvizaciji i aktualizacijama. Značajke tog tipa su: karnevalska društva, testamenti i osude lutkama, natpisi, plakati i transparenti, pokladne novine, individualno maskiranje, plesovi pod maskama i gozbe, dječje karnevalske priredbe. (Lozica, 1997., 193)

8. SVADBA U KARNEVALU

„Svadba i karneval kao običaji imaju mnogo toga zajedničkog. Dobro se jede, pije, pjeva i pleše uz glazbu, ponašanje sudionika je formalizirano, tu je povorka kao način kretanja, podjednako svatova kao i maskiranih ophodnika. Obje su situacije bliske kazalištu, i na svadbi i u kazalištu postoji podjela uloga.“ (Lozica, 1997. 47)

Isto tako moglo bi se reći da u objema prilikama, pokladnoj i svadbenoj prevladavaju veselje, raskoš i obilje.

Pokladne svatove nalazimo posvuda u Hrvatskoj, kako u ruralnim sredinama tako i u gradskim.

Sličnost svadbenih i pokladnih običaja je očita i ona stoji, ali razlozi pojave pokladne svadbe su puno dublji i drugačije prirode. „Čini se da je u pozadini magija plodnosti: veza starih agrarnih kultova s mitskom slikom povratka predaka u zimskome razdoblju. Toj tvrdnji ide u prilog česta zamjena spolova ženika i nevjestice u karnevalskim svadbama, kao i to što maskare uprizoruju i treći bitni moment životnog ciklusa: rođenje.“ (Lozica, 1997. 47)

9. BUKA I GLAZBA U POKLADNIM POVORKAMA

Namjerno proizvedena buka često se javlja u običajima, posebno u običajima zimskog razdoblja, ali i u svadbenim običajima. Karneval namjerno uprizoruje nered. Obredno bučenje etnolozi tumače kao magijski čin, kao tjeranje zlih sila.

U karnevalskim povorkama ružne maskare uglavnom šute i dižu buku dok lijepe maskare pjevaju i plešu uz instrumentalnu pratnju ili bez nje.

„Bipolarna opozicija reda i nereda iskazuje se dakle i auditivno: buka je simbol nereda, glazba je simbol reda. U načelu takva interpretacija je teorijski točna, ali uporaba buke i glazbe u karnevalu ne može se uvijek uzimati kao svrhovito simboličko sredstvo. Sudionici današnjih karnevala, čak i onih koji su naizgled najbliži magiji, uopće nisu svjesni magijskog značenja glazbe i galame koju proizvode.“ (Gavazzi, 1991., 233)

Postoji mogućnost da ni sudionici tradicijskih obreda i ophoda u prošlosti nisu uvijek svjesno dizali buku da bi otjerali zle sile ili zimu, već su time označavali sebe kao posebnu skupinu.

Buka u ovom slučaju izdvaja povorku od publike, sudionike od promatrača. Buka jača koheziju i snagu grupe. U tom smislu ona je važno predstavljачko sredstvo.

Osim glazbe koja se proizvodila u pokladnim povorkama u selu Vukojevci oko poklada i na same poklade pjevali su se pokladni bećarci odnosno pokladarci. Iako se bećarci pjevaju u većini slavonskih sela svi su oni specifični po načinu pjevanja i napjevima. Tekst pokladaraca usko je vezan za same poklade i njihove sudionike, u ovom slučaju starceve. Tako su se pjevali ovi pokladarci:

Ej jedva čekam da poklade dođu,
ej da stracevi kroz selo nam prođu.
Ej izvezla sam maramicu loli,
ej za poklade da novu imade.
Ej maramica u tri ćoška grane,
ej na četvrtoj ja i moje janje.
Ej pita dada što ja radim sada,
ej brojim dane do sljedećih poklada.
Ej poklade su i ludi su dani,
ej tu se nađe i žena pijanih.
Ej poklade su mило janje moje,
Ej da su barem u godini troje.

10. VUKOJEVAČKI STARCEVI

Vukojevački starcevi su pokladni običaj čiji točan datum nastanka nije poznat. Neoženjeni mladići su nositelji ove, više od 150 godine stare tradicije. Na dan poklada oni se spremaju i trče selom obavljajući pri tome svojevrzne rituale o čemu će više spomena biti u daljnjem tekstu.

Slika 1. Vukojevački starcevi, 13. veljače 1955. godine

Slika 2. Vukojevački starcevi 2000. godine

Vukojevački starcevi pripadaju u arhaični odnosno izvorni tip karnevala koji se ponajviše može vidjeti u selima. Kao što se može i zaključiti taj tip prepoznatljiv je po skupnom maskiranju muškaraca u jednake ili vrlo slične kostime, po zvonima koja nose na odjeći te po drvenim rekvizitima različitih naziva. Autor Gavazzi (1991.) tu specifičnu skupinu definirao je ovako.

„Međutim ova dva lica vrlo četo i ne idu sama već su članovi veće zakrabiljene družbe- u kojoj i ostali znadu biti opremljeni donekle onako kao ovo dvoje: zaodjenuti u proste kožuhe (ovčje kože) s izvrnutim runom, katkada i s osobitim maskama od kakve kože, s nakaznim nosom, raljama, jezikom, rogovima itd., pa s osobitim kijačama ili toljagama, često s vrećicom pepela, a i s drugim kakvim smiješnim ili zastrašnim priborom. A veća i manja brončana zvona na njima (najviše o pojasu straga obješena) ne smiju izostati ni u kojem slučaju, gdje još o pokladama ovaj običaj opstoji. Ta grupa izvodi na svom obijesnom pohodu svakojake lakrdije i šale, udara po gledaocima, ili se zabacuje na njih pepelom, naročito na žene, bučeći pri tome koliko se može više. Od kraja do kraja ima u svemu tome razlika- a i nazivi za ove grupe i običaje regionalno su različiti: *zvončari* (Kastavština), *bušari* (Vojvodina, Slavonija) pa i *mačkare*.“

Iako bi se prema teorijskim i zemljopisnim odrednicama Vukojevački starcevi trebali nazivati bušarima, u selu, ali i okolici ustalio se naziv zvončari upravo zbog toga što oko pasa nose zvonca, a ne klepke ili buše.

10.1 Opis običaja

Iako poklade započinju dan nakon blagdana Sveta tri kralja, u većini sela pa tako i u Vukojevcima poklade su se odvijale uglavnom u zadnjem tjednu prije Korizme. Tjedan dana prije Velikih poklada, koje su se odvijale na Pokladni utorak tj., utorak prije Čiste srijede, održavale su se Male poklade. Male poklade bile su najava za velike. Muškarci, u ovom slučaju i neoženjen i oženjeni, oblačili su se u žene i prolazili selom. Tako obučeni nisu obavljali nikakav određen ritual ili zadatak već su samo prolazili selom i svraćali kod sumještana koji su ih pozvali. Tjedan između Malih i Velikih poklada ima naziv za svaki dan. Tako se spominju Sumnjivi ponedjeljak, Zadušljivi utorak, Vrtličava srijeda, Lakomi četvrtak, Mišji petak, Žablja subota.

Velike poklade započinjale su prolaskom najavljiivača kroz selo. Oni su svojom zvonjavom najavljivali da su danas poklade i da neoženjeni mladići, starcevi, i babe trebaju krenuti sa spremanjem. Kada je na crkvi otkucalo podne starcevi su krenuli trčati od vrha tj.,

kraja sela u koloni jedan po jedan. Na kraju sela su se okrenuli i vraćali, ali su se ovoga puta rukovali s mještanima koji su ih dočekali. Ništa nisu govorili da ih ne prepoznaju. Dok su starcevi trčali prema početku sela počele su se okupljati babe odnosno svatovska povorka. Svirači s djeverima i djeverušama odlazili su po kumove, a zatim po mladu. Formirala se svatovska povorka, ali ne obična. U toj povorci mlada je muškarac, a mladoženja žena. Takvi su cijeli svatovi. Svatovska povorka zajedno sa starcevima prolazila je cijelim selom plešući i pjevajući.

Pokladna povorka nije oduvijek ovako izgledala. U početku su starcevi sami prolazili selom. Nisu se gostili i slavili već su svraćali kod sumještana koji su ih pozvali i počastili. Ljudi su izlazili na ulicu i gledali starceve kako prolaze, ali nisu išli za njima jer su ih oni tjerali čulama.

Nakon obnove običaja neke odrednice održavanja poklada promijenile su se u odnosu na izvorno stanje. Zbog vremena u kojem živimo poklade više nije moguće održavati na Pokladni utorak. Mladići koji se sada spremaju u starceve idu u školu ili su zaposleni tako da se poklade održavaju nedjeljom. Isto tako starcevi više ne navraćaju kod sumještana u kuću već oni koji ih žele počastiti iznose stolove sa hranom i pićem ispred svoje kuće te se onda druže s njima. Izgled starceva zadržan je u izvornom obliku iako postoje neke male razlike uglavnom zbog materijala koji su se koristili u izradi maske nekada i danas.

10.2 Sudionici

Kao što je već u teorijskom dijelu opisano u pokladama tj., pokladnim povorkama obično sudjeluje značajan broj ljudi raspoređen u različite skupine. U Vukojevcima tako razlikujemo tri različite skupine.

Najavljivači

Prvi sudionici vukojevačkih poklada su najavljivači. Njihov naziv uvelike se slaže s njihovom ulogom, a to je najava poklada. Oni na sebe oblače bunde ili kožuhe s izvrnutim runom. Obuvaju bakande i stavljaju kamašne. Oko pasa vežu klepke ili zvonca, na glavu stavljaju rgače i u ruci nose čulu baš kao što je vidljivo na slici

Slika 3. Najavljivači

Tako odjeveni trče kroz selo i svojom zvonjavom najavljaju da će se taj dan u selu održati poklade. Najavljivači su također bili neoženjeni mladići iako to nije bilo strogo definirano. Broj najavljivača isto tako nije strogo definiran, ali uglavnom su to bila dva ili tri mladića.

Slika 4. Najavljivači trče kroz selo

U današnje vrijeme najavljivači selom trče neposredno prije mise jer je tada veliki dio mještana na putu prema crkvi.

Babe

„Ophodnike u životinjskim kožama ponekad prate barjaktar, glazbenici i lijepo odjevene maskare u nošnjama ili posebno izrađenoj odjeći. Te lijepe maskare ponekada predstavljaju svatove- to mogu biti sve muškarci odjeveni u nošnje obaju spolova, ali ponegdje u povorci zaista i sudjeluju oba spola.“ (Lozica, 1997., 159)

Kao i prema teorijskim odrednicama i vukojevačke „babe“ su svatovska pokladna povorka. One predstavljaju lijepe maskare i u njoj sudjeluju oba spola. Muškarci se obavezno odijevaju u žene, a žene u muškarce tako da su one ujedno i smiješne maskare jer je mlada uvijek bio gorostasni muškarac, a mladoženja neka sitna žena. Babe predstavljaju svatove tako da ih prate tamburaši, a svi pjevaju i plešu kroz selo.

Svi svati bili su odjeveni u nošnje ili neka starija odijela, osim u slučajevima kada se za mladu šivala posebna odora i to uglavnom u novije doba zbog veličine.

Iako su babe pokladna svatovska povorka poštivali su se svi običaji kao i kod pravih svatova, od odijevanja do svadbenog „protokola“.

Slika 5. Svatovska povorka babe

Slika 6. Babe na Samoborskom fašniku 2013. godine

Starcevi

Starcevi su najstariji, a ujedno i najvažniji sudionici poklada. Njih predstavljaju neoženjeni mladići koji se na dan poklada oblače u, za to predviđenu opremu. Tako obučeni trče kroz selo i svojom zvonjavom, iako većinom nesvjesno, tjeraju zimu i zle sile i sve nedaće iz prošle godine.

Oblače duge gaće i košulje. Na noge obuvaju bakandže i kamašne. Na kožni pojas (kajiš) vežu od 5 do 7 zvonaca i stavljaju oko pasa. Pojas se omota tkanicom. Na košulju oblače crni somotski frosluk, preko leđa se pričvrsti u „tri ćoška“ složena, vezena maramica, a maramice se stavljaju i na bokove. Na glavu stavljaju rgaču.

Slika 7. Vukojevački starcevi

10.3 Opis maske

Neoženjeni mladići spremaju se u starceve. Na sebe oblače duge *gaće* i *košulje*. Na noge obuvaju *bakandže* i *kamašne*. Na kožni pojas (kajiš) vežu 6 ili 7 zvonaca različite veličine i stavljaju ga na bokove. Pojas se omota *tkanicom*. Na košulju se oblači crni *somotski frosluk*, preko leđa se pričvrsti u „tri ćoška“ složena, vezena maramica, a maramice se stavljaju i na bokove. Na glavu se stavlja *rgača*. Na rukama nose *narukvice*, a u ruci *čule*.

Gaće i košulja su obične bijele duge gaće i duga potkošulja koji su se kupovali na tržnici ili šivali kod kuće.

Bakandže su cipele, uglavnom crne kožne, ali svako je obuvao kakve je imao.

Kamašne su crni kožni „štitnici“ koji služe kao zaštita od snijega. Kopčaju se na

listove tako da između njih i cipela nema razmaka kako snijeg ne bi mogao upasti.

Na kožni pojas veže se od 5 do 7 **zvonaca** različitih veličina. Redaju se po veličini, na sredinu s prednje strane stavlja se najveće, a sa strane prema krajevima manja. Pojas na kojem su zvonca omota se tkanicom ili u novije vrijeme trobojnicom.

Nije svaki starac imao svoja zvonca već su ih posuđivali u selu i okolici jer je zakonom bilo propisano da svatko tko ima konje i saonice mora imati zvonca.

Frosluk je crni prsluk izrađen od pliša. Sastavni je dio narodne nošnje Vukojevaca tako da je svaki starac imao svoj.

Maramice se vezu na šifonu (platno) merkom (konac za vezenje) bečkim vezom te obeklavaju čipkom. Vezu se cvjetni uzorci koje djevojke same kreiraju. Svaki starac ima dvije male i jednu veliku maramicu koje se slažu u „tri ćoška“ i pričvršćuju na bokove i leđa. Pošto starcevi nisu skidali rgače samo njihove djevojke su ih prepoznavale i to po maramicama koje su im izvezle, pošto je svaka maramica unikatna.

Slika 8. Mala maramica pričvršćena na bok

Slika 9. U „tri ćoška“ složena velika maramica stavljena na leđa ispod koje se vidi somatski frosluk

Rgača potječe od talijanske riječi *ragoč*, *ragača*, *ragazo* što obilježava mladića. Rgača je maska koja je glavno obilježje Vukojevačkih starceva. Izrađuje se od velikog, tankog, ali čvrstog kartona koji se presavija u stožac po mjeri glave pojedinca. Tako složen karton prošiva se debljim koncem ili špagom. Nakon toga stožac se ukrašava, tj. obljepljuje ukrasnim papirom u raznim bojama s uzorcima. Na sredini, s prednje strane, izrezuje se rupa za lice, tj. masku. Maske mogu imati žensko ili muško lice, a izrađuju se od starog papira i brašna pomiješanog s vodom. Papir se lijepi na kalup, izrađen od repe, u nekoliko slojeva. Kada se papir osuši maska je spremna za šminkanje odnosno bojanje. U novije doba umjesto izrađivanja maski stavljale su se kupovne kartonske maske. Postoje dvije vrste maski odnosno lica, „muško“ i „žensko“. Oko „ženske“ maske prišivaju se ružice nanizane na konac. Ružice su izrađene od krep papira u boji. Najčešće se kombiniraju dvije boje i to uglavnom bijela i crvena, plava i bijela, bijela i ružičasta. Njih izrađuju djevojke. Oko „muške“ maske tj. lica prišiva se zečje krzno bijele boje. Na vrh „stošca“ prišivaju se „kite“ napravljene od papira u raznim bojama. Papir je narezan na cik-cak trakice koje su duge do pola rgače. „Kite“ predstavljaju kosu. Na kraju se na rubove stavlja papir drugačije boje od one kojom je

obložena cijela maska da bi se stvorio kontrast, tj. da bi šarenilo maske više došlo do izražaja. U slučaju da se maska ošteti popravljaju se lijepeći papir brašnom i vodom te bojanjem.

Slika 10. Rgače

Narukvice su se stavljale na ruke (zglobove), a izrađene (naštrikane) su od vune i ukrašene bijelim ili sjajnim perlicama. Vuna od koje su se štrikale je pretežno crvene, bordo i crne boje.

Čula je duga izrezbarena šiba na vrhu koje je kugla. Nekada se ta kugla nasađivala, a nekada su momci u prirodi, najčešće livadama, pronalazili štapove s kvrgama. Ta šiba je uglavnom od lipe ili lijeske. Nožićem se „cifrala“ odnosno ukrašavala raznim ornamentima ili se kora sasvim ogulila. Važno je da čula bude od laganog drveta radi lakšeg nošenja. Čula starcevima služi za obranu od skidanja rgača i tjeranje ljudi koji se kreću za njima.

Slika 11. Narukvica

Slika 12. Rgače i prirodne „cifrane“ čule

11. POVIJEST OBIČAJA

Pokladni običaj „Vukojevački starcevi“ obnovljen je 1998. godine na inicijativu gospodina Ivice Majurca koji je na temelju, slučajno pronađene fotografije iz 1963. godine započeo istraživati zaboravljen običaj. Kako bi se taj običaj obnovio, ali i očuvao osnovano je HKD „Vukojevci“ 1999. godine. Danas se rad tog društva temelji upravo na očuvanju i promicanju tog običaja.

Obnova običaja temelji se na usmenoj predaji najstarijih stanovnika sela Vukojevci te na temelju nekoliko sačuvanih fotografija.

Prvi spomen ovog običaja nije poznat, ali najstariji mještani sjećaju se priča svojih djedova o tome kako su se još oni spremali u starceve te taj običaj spremanja prenosili na mlađe generacije. Znači običaj je započet prije najmanje 150 godina. Neki stanovnici sela pretpostavljaju da se običaj zapravo razvio još u doba Turskog haračenja ovim dijelom Slavonije te je iz toga nastala, moglo bi se reći, jedna legenda.

Turci su bili snažni, ali i ne baš tako hrabri ratnici, pogotovo noću. Seljani su to shvatili i odlučili ih nekako prestrašiti. Napravili su neobične maske, obukli se u bijelo, uzeli čule kao oružje te stavili zvonca oko struka. Nekoliko noći za redom, tako obučeni, šuljali su se kroz kukuruze, zvonili i udarali čulama. Cilj im je bio prestrašiti vojnike tako da se nisu odmah pokazali. Vojnici su bili prestrašeni jer nikada nisu čuli takve zvukove i počeli su misliti kako je mjesto ukleto. Seljani su se spremili za korak dalje te su se odlučili pokazati vojnicima, koji su iste noći pobjegli.

Običaj je kontinuirano održavan do Drugog svjetskog rat kada je prekinut zbog općeg stanja u selu i zbog odlaska momaka u vojsku. Po povratku momaka iz rata običaj se nastavio održavati sve do 1963. godine. Te godine održane su posljednje poklade zbog „nestašice“ momaka. To nam dokazuje i fotografija iz 1963. na kojoj možemo vidjeti smo 5 starceva.

Slika13. „Vukojevački starcevi“ 1963. Godine

Većina momaka koji su sudjelovali u pokladama oženili su se, odselili se ili zaposlili u susjednom gradu. Tradicija održavanja „Vukojevačkih starceva“ tako je prekinuta i nije se održavala dugi niz godina. Kao što je već rečeno običaj je obnovljen 1998. godine i od tada se svake godine redovito održava.

12.NOSITELJI TRADICIJE I ZNAČAJ OBIČAJA

Nositelji tradicije su mještani sela Vukojevci odnosno mladi, neoženjeni momci iz spomenutog sela. Kako bi se taj običaj očuvao i što vjerodostojnije prikazao u raznim krajevima Lijepe naše, ali i izvan njezinih granica, osnovano je Hrvatsko kulturno društvo „Vukojevci“ čiji rad se temelji upravo na ovom običaju. Tijekom svoje povijesti običaj se nije održavao nekoliko godina, međutim otkako je obnovljen, točnije od 1998. godine, svake godine se održava. Ovaj običaj ima veliki značaj kako za najstarije stanovnike tako i za mlade stanovnike ovoga mjesta. Stari stanovnici kroz ovaj običaj ponovno proživljavaju svoju mladost, a mladi stječu neprocjenjivo iskustvo koje prepričavaju iz godine u godinu. Obnova ovog običaja znači vraćanje svojim korijenima. Mladi naraštaji nisu znali za to sve do spomenute godine, međutim podatak da se svake godine u starceve sprema sve više momaka govori o tome jesu li prihvatili običaj ili im njegovo obilježavanje nije od velike važnosti.

Ovaj običaj predstavlja identitet stanovnika Vukojevaca jer su zbog njegove posebnosti i karakterističnosti mještani Vukojevaca prepoznatljivi. Zbog toga momci, glavni akteri ovog običaja, osjećaju veliku čast i ponos što su dio toga i što imaju „pravo“ protrčati selom i predstaviti svoje korijene i nasljeđe svojih djedova. Gledajući ih kako ponosno trče i nose maske, čovjek ne može ostati ravnodušan. Zbog sve većeg pluralizma društva, koji sa sobom donosi različite kulture, oblike ponašanje, nameće nove običaje, da bi se očuvala vlastita kultura i narodni običaji, važno je znati vlastito porijeklo, povijest svoga naroda, ali i svoje obitelji, tj. važno je poznavati vlastite korijene. Obnova ovog običaja najbolje je što se moglo dogoditi samom selu, ali i okolici. Prvo što su se mladi, njegovom obnovom zbližili, počeli surađivati, izgradili zajednički sustav vrijednosti, koji se već sada prenosi na mlađe generacije kojima je nezamislivo da starcevi ne protrče selom. Isto tako omogućena je interakcija zvončara (i ljudi koji ih prate u ophodu, tj. baba) sa stanovništvom sela kroz koja prolaze i tako je zadržan i naglašen društveni značaj i funkcija, što je izuzetno važno za koheziju sela u kojima se održava običaj, a tako i za međusobne odnose naselja u okolici Našica. Samim tim dolazi do jačanja međukulturalnog dijaloga i suradnje.

13.ZAKLJUČAK

Karneval je slavljeničko razdoblje prije Korizme poznato po povorkama maskara, maskiranim i kostimiranim plesovima karakterističnim za područje na kojemu se izvode. Korizmeno razdoblje, ili točnije šest tjedana prije Uskrsa, je označeno postom, odnosno odricanjem mesa, mliječnih proizvoda, šećera i masti. U Hrvatskoj postoje različiti nazivi za to razdoblje koji su specifični za određeno područje. Tako se spominju fašnik, karneval, mesopust i poklade. Osim različitih imena ta područja imaju i različite tradicije i običaje. U svoj toj raznolikosti razlikujemo dva tipa maskara, a to su gradske i seoske maskare. Seoske su izvornije i arhaičnije i prepoznatljive po skupinama isto ili slično odjevenih mladića, uglavnom neoženjenih. Njihove maske napravljene su od krzna ili runa, a na sebi nose buše, klepke ili zvonca. Upravo jedna takva maskirana skupina svake godine na poklade trči slavonskim selom Vukojevci. Ti maskirani ophodnici nazivaju se Vukojevački starcevi. Njih predstavljaju neoženjeni mladići koji već više od 150 godina svojom zvonjavom tjeraju zimu i sve prošlogodišnje nedaće. Na dan poklada na sebe odijevaju duge bijele gaće i košulju. Na košulju oblače crni frosluk na koji pričvršćuju u „tri ćoška“ složenu maramicu. Maramicu stavljaju i na bokove. Oko pasa stavljaju zvonca. Na noge obuvaju bakande i stavljaju kamašne. Na glavu stavljaju rgače koje nikada ne skidaju kako ih ljudi ne bi prepoznali. U ruci nose čulu koja im služi za obranu. Tako odjeveni trče selom te se zajedno sa babama, svatovskom povorkom, goste, pjevaju i plešu.

Baš kao i ovi mladići i sudionici drugih pokladnih zbivanja obično nisu svjesni nekadašnjih obrednih funkcija svojih pokladnih postupaka. Njih ne zanima poticanje plodnosti i nove vegetacije ili zaštita od zlih sila. Oni jednostavno ponavljaju radnje svojih predaka, odajući se užitcima koji su dopušteni i čak propisani tradicijom.

14. LITERATURA

1. Fridl, S. (1999). Vukojevački starcevi ponovno na pučkoj sceni. *Glas Slavonije*, (32/1999), 49
2. Gavazzi, M. (1991). Godina dana hrvatskih narodnih običaja. Zagreb: Hrvatski sabor kulture
3. Izvorni seoski kazivači:
Ivo Aničić
Julkica Aničić
Marija Valenčak
Ivica Majurac
Pavo Ivančić
4. Lozica, I. (1997). Hrvatski karnevali. Zagreb: Golden Marketing
5. Lozica, I. Karneval (poklade, mesopust, fašnik). Leksikon Marina Držića. Pribavljeno 15.10.2015., sa <http://leksikon.muzej-marindrzic.eu/karneval-poklade-mesopust-fasnik/>

